

Ivo Mišur

Zavod za ispitivanje kvalitete, Zagreb

UDK 364.642.4-058.862(497.583)“18“

Primljeno: 19. 5. 2017.

Prihvaćeno: 15. 12. 2017.

Pregledni članak

KRALJEVA DICA U VRLICI

Sažetak

Prva nahodišta u Europi otvorena su na Apeninskom poluotoku. Mlečani praksu institucionalnoga zbrinjavanja napuštene djece donose u Dalmaciju. U Splitu je nahodište otvoreno za laganjem nadbiskupa Stjepana Cosmija 1704. godine. Higijensko i financijsko stanje splitskoga nahodišta bilo je katastrofalno. Posljedica toga izrazito je visoka smrtnost djece. Bolje šanse za preživljavanje djeca su imala ako su dana na hranjenje vanjskim dojiljama u Dalmatinskoj zagori. U Vrliku i okolici na taj su način došla 224 nahoda. Manje od pola preživjelo ih je do dvanaeste godine života.

***Ključne riječi:** napuštena djeca, siročad, nahodište, Vrlika, 19. stoljeće*

Neželjena trudnoća nije nusproizvod modernoga načina života. U Austro-Ugarskoj je 1870. godine 13,5 % djece rođeno izvan braka, što je bio najveći udio izvanbračne djece u Europi (Bertoša, 2005). Prije dvjesto godina majke koje nisu htjele ili mogle odgajati novorođeno dijete zbog financijskih ili drugih razloga (sramota zbog izvanbračne afere) morale su čekati do rođenja i tada ga usmrtniti. Drugi, milosrdniji način rješavanja problema neželjenoga djeteta u prošlosti bilo je napuštanje odnosno ostavljanje na ulici ili pred vratima crkve. Problem sve većega broja napuštene djece naizgled se riješio osnivanjem institucija koje su se brinule za njih, tzv. nahodišta.

Prvo poznato nahodište osnovano je u Milanu 785. na inicijativu nadbiskupa Dathusa. U Rimu je papa Inocent III. u sklopu bolnice *Santo Spirito* organizirao zbrinjavanje napuštene djece i brigu za njih. Na taj ga je potez potaknula šetnja obalom Tibera i prizori utopljene novorođenčadi u ribarskim mrežama. U nahodište su djeca, prema papinoj ideji, dolazila preko obrtaljke (Škarica, 1928).

“Obrtaljka je jedan drveni cilindar, koji je u jednoj polovici šupalj i koji se okreće oko svoje osi. U šupljinu bi se postavilo dijete, zazvonilo zvonice; obrtaljka bi se na taj znak okrenula i dijete bi tako došlo u nahodište” (Škarica, 1928, 663).

Zvali su je još i *busola*, *kolo*, *kotač*, *tour* i *ruota* (Perović, 2005). U obrtaljci su često bile ceduljice s djetetovim danim ili željenim imenom, a ponekad i datumom rođenja i krštenja. Poneka majka znala je ostaviti predmet ili svetu sličicu radi lakše identifikacije djeteta ako se jednom vrati po njega. Nakon što je dijete zaprimljeno u nahodište nije se smjelo tragati za njegovim roditeljima. To je omogućavalo anonimnost majkama koje su pod okriljem noći ostavljale svoju novorođenčad. Primljenom se djetetu u dalmatinskim nahodištima radi označavanja užarenim željezom utiskivalo slovo *P* (*publicus*, “javni” ili *pietà*, “milosrđe”). Žigosanje *kraljeve dice*, kako su ih zvali u Dalmaciji, ukinuto je 1818. godine (Škarica, 1928). Od tada su se dalmatinski nahodi drukčije obilježavali, primjerice kožnatom vrpcom koja je išla oko ramena i ispod pazuha te je bila spojena olovom s pečatom institucije.

Praksa zbrinjavanja neželjene novorođenčadi u brefotrofijima proširila se iz današnje Italije po cijeloj Europi. U Hrvatskoj su prva nahodišta osnovana u Dalmaciji nakon dolaska mletačke vlasti. U Zadru su već 1409. majke mogle svoju djecu ostavljati u obrtaljci. Dubrovnik je nahodište dobio 1432., Hvar 1579., Kotor (tada dio Dalmacije) 1610. godine (Perović, 2005).

U Splitu je nadbiskup Stjepan Cosmi kupio 1682. u blizini Nadbiskupske palače dvije kuće u kojima je 29. lipnja 1704. s radom započelo splitsko nahodište. Osnivanje su odobrile mletačke vlasti i namjesnik Marin Zane, koji su se nadali da će nahodi u budućnosti biti dobri vojnici. O radu nahodišta brinula se Bratovština sv. Sakramenta (Novak, 1978). Nahodište su financijski najviše pomagali splitski nadbiskupi, ali i milosrdni građani. Mletačka Republika u 18. stoljeću doživljava ekonomski pad. Kriza se odrazila na prilike u Dalmaciji, pa tako i na financiranje nahodišta. O stanju u splitskom nahodištu početkom 19. stoljeća zapisano je sljedeće:

“U Splitu postoji jedna kuća, nazvana ‘Pietà’ u kojoj se prima napuštena novorođenčad. Zgražajte se, prijatelju! U deset godina tu su se smjestila 603 nedužna stvora, četvero od tih, odnosno oni koji su posljednji smješteni, još dišu, a od ostalih 599 nesretnika nijedan nije izišao, osim da bude pokopan. Nemojte se tome čuditi: da ste vidjeli onu kuću kakva je i u kakvom je stanju držana, ne biste pitali kako je to moguće da iz nje nikada ne izlazi nijedno dijete živo i razumljivo biste da dotle dok ona ostane onakva kakva jest, neće nikada moći biti drugačije. To je smrdljiva jama bez prozora, bez zraka; nema tu ništa osim dvije zipke ili dva kreveta za torturu; tu je jedna žena, a rijetko dvije da pruže za nekoliko časaka isisana prsa četvorici ili petorici malih umirućih kostura, zamotanih u prljave krpe... Ovo je vjerna slika onoga što se zove ‘Pietà’! Bilo bi bolje da se tu djecu bacilo na ulicu” (Škarica, 1928, 664).

Poboljšanje uvjeta u dalmatinskim nahodištima dogodilo se za vrijeme francuske uprave i namjesnika Vincenza Dandola. Obnovljeno je i uređeno zadarsko i splitsko nahodište, ponovno je otvoreno nahodište u Šibeniku, a u Makarskoj je osnovano primalište (zaklonište) za majke kojima je put do Splita ili Zadra bio predug. Splitska *Bolnica milosrđa* premještena je u prikladniju kuću trećoretkinja sv. Martina te su osigurana novčana sredstva za rad. Također je uvedeno obavezno cijepljenje nahočadi protiv boginja. U tu svrhu potrošeno je 1808. godine 8.800 lira, a za 1809. bilo je predviđeno 12.800 lira (Škarica, 1928). Početkom 1808. na snagu je stupila *Odredba o ustanovama Javne dobrotvornosti u Dalmaciji*, kojom se uredilo funkcioniranje i organizacija zdravstvenih i socijalnih ustanova, među koje su spadala i nahodišta (Brisky, 2009). Nakon zauzimanja Dalmacije Austrijanci nisu ulagali u nahodišta kao Francuzi te Bolnica milosrđa ponovno biva zapuštena.

Austrijske su vlasti 1827. stavile bolnice i nahodišta pod državnu upravu, a 1868. nahodišta su došla u nadležnost pokrajinskih vlasti. Godine 1827. donesen je *Pravilnik za ubožnice u Dalmaciji (Regolamento per gli Ospizi della Dalmazia)*, koji se upotrebljavao i u 20. stoljeću (Škarica, 1928).

Bolnica milosrđa (*Ospitale di Pietà*), kako je nazivano splitsko nahodište, seli se 1830. u zgradu Civilne bolnice. Od te godine primljena djeca zapisuju se u *Knjigu nezakonite djece* u spomenutoj bolnici. Knjiga danas ne postoji, vjerojatno je izgorjela u požaru. Zemaljski odbor iznio je 1881. Dalmatinskom saboru prijedlog za ukidanje nahodišta (Škarica, 1928). Vodila se duga rasprava u kojoj su pristaše ukidanja iznosili da nahodišta ne ispunjavaju svrhu te da nije smanjena stopa čedomorstva, a sve to nauštrb pokrajinske blagajne. Protivnici su se pribojavali još veće stope čedomorstva ukidanjem nahodišta. Zastupnicima su predočeni podaci istraživanja o nahodištima u Europi te posljedice ukidanja pojedinih nahodišta (Galicija). Prijedlog nije prihvaćen, ali su tijekom rasprave izneseni detaljni podaci o dalmatinskim nahodima.

Od 1868. do 1873. u nahodišta je primljeno 1764 djece, a u istom su periodu počinjena 122 čedomorstva. Mortalitet nahoda u tom razdoblju bio je 62 %. Nahodi koji bi uspjeli doživjeti odraslu dob često bi završili u zatvoru i kao prostitutke. Tako se navodi podatak da je od ukupnoga broja dalmatinskih prostitutki njih 60 % odraslo u nahodištu (Škarica, 1928).

Da bi se smanjila smrtnost, nahočad se davala na *hranjenje* (udomljivanje) obiteljima, pretežno iz Dalmatinske zagore. Prilikom preuzimanja djeteta iz nahodišta sklapao se javni ugovor u kojem su precizno određene udomiteljeve dužnosti (odgajati nahoče u svojem stanu, dojiti sve dok dijete ima potrebe za mlijekom te ga zatim hraniti dnevno dovoljnim količinama zdrave hrane, odijevati prema godišnjim dobima, liječiti u slučaju bolesti, osposobiti za radove u polju ili obrtu već prema njegovoj snazi i dobi, upoznati s vjerskim zakonima i obredima te se prema njemu ponašati s očinskom ljubavlju i brižljivo čuvati njegovu oznaku). Također su morali dopustiti pregled nahoda javnom službeniku te ga odvesti jednom godišnje u ubožnicu na provjeru skrbe li dobro za njega. U slučaju nebrige i zapuštanja dijete im je moglo biti oduzeto i dodijeljeno drugom hranitelju. Udomitelji su prvih deset godina dobivali novčanu naknadu za uzdržavanje djeteta. Naknada je ovisila o mjestu življenja te je 1817. u Splitu iznosila 2,5

forinte. Okružnicom Dalmatinskoga namjesništva iz 1823. određeno je da udomitelji moraju župničkom svjedodžbom dokazati da je dijete za koje su primali naknadu živo. Primjer teksta svjedodžbe nalazi se u nastavku.

“Svidochenje življenja.

Svidočim pod zakletvom ja potpisan župnik od ... da danas na ... miseca godišta ... jest ... dite nezakonito imenom koje bijaše podano iz kuće milinja ... dojci ... na ... miseca godišta imadeći bilige kako slidi.

U na 182 ...
župnik” (Škarica, 1928, 665).

Nahočad vraćenu u nahodište smještalo se kod zanatlija ili kapetana brodova koji su ih obučavali za mornare. Nerijetko su djeca nakon navršene dobi kada su hranitelji prestali dobivati naknadu napušтана (Brisky, 2009).

Stopa smrtnosti djece 1898. u splitskom nahodištu iznosila je 46,9 %, a djece odgajane izvan nahodišta 11,7 % (Jelić, 1963). Za razliku od početka 19. stoljeća, kada su gotova sva djeca primljena u nahodište i umrla, nahodi su imali šanse preživjeti.

Djeca primljena u splitsko nahodište od 1858. do 1893. upisana su u *Knjigu nahočadi*. Riječ je o knjizi formata 55 × 40 cm u kartonskom uvezu koja je cijela fotografirana 1994. godine. Mikrofilmovi se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, a knjiga je dostupna na stranici www.familysearch.com. Podaci o djeci zapisivani su u 16 rubrika (redni broj, vrijeme primanja u nahodište, ime i prezime nahoda, podaci o krštenju, fizička obilježja, dob nahoda po primitku, podaci o predmetima nađenim uz nahoče, podaci o roditeljima, podaci o trajanju dojenja i dojilji, datum udomljenja, datum do kojega je u nadležnosti nahodišta /deset godina od rođenja/, prezime i ime udomitelja, mjesto boravka udomitelja, podaci o cijepljenju, datum smrti /ako bi dijete umrlo prije navršene dvanaeste godine/ i zabilješke). Talijanskim jezikom pisalo se sve do 1886., kada počinju upisi na hrvatskom jeziku.

Osobna imena djeci su davali zaposlenici u nahodištu. Prezimena nahodi u Splitu dobivaju 1840-ih. Prezimena su izmišljena i često su se davala imena i prezimena koja su započinjala istim slovom. Ante Šupuk preložio je u svojem radu *O matičnoj knjizi dubrovačkih nahoda i njihovim prezimenima (ab anno 1830-1852)* da se ta izmišljena prezimena zovu *nahodimci* (nahod + nadimak).

U knjizi je naznačeno ako se radi o hraniteljima pravoslavne vjere (*greco*, grčko-istočne vjere, pravoslavci).

Godine 1879. opada broj udomljivanja. Razlog je austrougarska vojna intervencija u Bosni i Hercegovini, zbog koje je u Dalmatinsku zagoru izbjeglo stanovništvo ratom zahvaćenih područja. Na vrličkom području od 1878. do 1882. nalazilo se oko četiri tisuće izbjeglica kojima je pomagala općina, a bili su smješteni po kućama i štalama domaćega stanovništva.

Vrličani nisu samo uzimali djecu iz splitskoga nahodišta nego su ih ondje i ostavljali u obrtaljci. Zabilježeni su slučajevi da su nahodi podrijetlom iz vrličkoga kraja dani na othranjivanje obiteljima iz Vrlike. Postoji mogućnost da su neki od njih i biološki roditelji koji su se vratili po dijete. Sedam je takvih nahoda otišlo na hranjenje u Otišić, četvero u Vrliku i jedan u Koljane. Dogodila su se dva slučaja da je briga o djetetu prepuštena drugom paru. Gavril Gojko Gnadović najprije je dan na njegu Stefanu i Marti Krunic iz Otišića, a potom je predan njihovim suseljanima Stefanu i Mariji Zagorac. Stipan i Kata Budiša iz Garjaka udomili su Vicka Vičinića. Brigu o njemu dvije su godine poslije preuzeli Ante i Jela Duvnjak iz Vrlike. Nahodište je nastojalo da blizanci odu u isti kraj te im je davalo ista prezimena. Tako su 1876. Josipa i Ljudevit Garić udomljeni u Vinaliću i Garjaku (Josip i Božica Antić te Šime i Lucija Krilić). Iste su godine Ante i Marija Žeravica iz Garjaka preuzeli Ivana Jokovića, a brat mu Jure došao je k Luki i Šimi Čorić u Ježević. Za razliku od Garića, Jokovići su doživjeli dvanaestu godinu života. Marko Madinić razdvojen je od sestre blizanke kada je otišao u Matkovine k Marku i Božici Duvnjak.

Od 1858. do 1893. u Vrliku i okolici došla su iz splitskoga nahodišta na brigu 224 nahoda. Godišnje je dakle u Vrliku i okolici dolazilo 6,4 nahoda. Većina djece udomljena je u samoj Vrlici (60 %). Sela u vrličkoj okolici u kojima su bračni parovi udomljivali djecu iz splitskoga nahodišta su Podosoje (15), Garjak (14), Otišić i Ježević (12), Maovice (10), Vinalić i Koljane (8), Matkovine (6), Cetina (2). Uz naziv sela u okolici napisano je i da se selo nalazi kraj Vrlike. Iz dva se zapisa ne može iščitati naziv sela, ali je jasno napisana riječ Vrlika.

Prebivalište hranitelja	Broj udomljene djece	Udio djece prema mjestu udomljenja (%)	Broj preživjelih do 12. godine	Stopa smrtnosti (%)
Cetina	2	0,89	2	0,00
Garjak	14	6,25	5	64,29
Ježević	12	5,36	7	41,67
Koljane	8	3,57	4	50,00
Maovice	10	4,46	3	70,00
Matkovine	6	2,68	1	83,33
Nečitljivo	2	0,89	2	0,00
Otišić	12	5,36	3	75,00
Podosoje	15	6,70	7	53,33
Vinalić	8	3,57	3	62,50
Vrlika	135	60,27	62	54,07
Ukupno	224			

Godine u kojima su Vrličani najviše udomljivali bile su 1860. (17), 1887. (15) te 1888. i 1891. (12). Druga polovina 60-ih godina 19. stoljeća razdoblje je s najmanjim brojem udomljenja.

Smrtnost nahoda prema godinama

	Udomljeni	Umrli		Udomljeni	Umrli
1858.	7	2	1876.	11	9
1859.	4	0	1877.	7	4
1860.	17	3	1878.	1	4
1861.	8	5	1879.	2	1
1862.	6	13	1880.	4	5
1863.	2	1	1881.	1	3
1864.	5	1	1882.	5	1
1865.	6	2	1883.	10	0
1866.	5	0	1884.	5	1
1867.	3	2	1885.	11	4
1868.	3	4	1886.	7	6
1869.	2	1	1887.	15	6
1870.	2	0	1888.	12	6
1871.	7	2	1889.	6	3
1872.	9	5	1890.	7	5
1873.	3	2	1891.	12	2
1874.	1	3	1892.	10	6
1875.	7	5	1893.	1	0

Napomena: U tablici nije navedeno osam umrlih nahoda za koje nije poznata godina smrti.

Ukupno je 151 par iz Vrlike i okolice udomio 224 nahoda. Neki su parovi udomili više djece u određenom razdoblju. Najviše udomljenja (čak pet) imali su Petar i Jela Grabić. Sedam je parova udomilo četiri puta (Ante i Marta Baturina, Cvjetko i Pera Kosturić, Ivan i Kata Vuković, Toma i Marija Antić, Toma i Marija Plazonić, Mate i Matija Vuletić te Stipan i Ivanica Ćorić). Supružnici koji su udomili troje djece su Ante i Božica Boduljak, Ivan i Joka Milković, Luka i Ana Totić, Mate i Kata Zorić, Mate i Pera Ćorić, Martin i Šima Duvnjak te Šime i Pera Budiša. Trideset dva para udomila su dva puta, a 104 para samo jednom.

U *Knjizi nahoda* smrtnost se pratila do navršene dvanaeste godine, odnosno do kada je nahodište bilo zaduženo za plaćanje novčane naknade udomiteljima. Do dvanaeste godine života u Vrlici i okolici umrlo je 125 nahoda, što je stopa smrtnosti od 55,80 %. Najveća je smrtnost zabilježena u Matkovinama (83 %) i Otišiću (75 %). Trinaestero nahočadi umrlo je 1862., što je godina s najviše umrlih nahoda u Vrlici. U vrličkim matičnim knjigama umrlih jasno se navodilo da su djeca dovedena iz Splita

bila nahodi te su upisivana pod prezimenima danim u nahodištu. Često se znalo dogoditi da se nakon navršene dvanaeste godine dijete opet napusti. Nije poznata sudbina 99 vrličkih nahoda koji su uspjeli doživjeti dvanaesti rođendan. Uspoređujući prezimena vrličkoga katastra iz 1832. i današnjega stanja, može se vidjeti da su gotovo ista. Za ona prezimena koja se ne nalaze u starom katastru poznato je podrijetlo. Može se zaključiti da muški nahodi nisu ostajali živjeti u Vrlici. U suprotnom bi fond vrličkih prezimena bio obogaćen nahodimcima. Pokoja djevojka udala se u mjestu svojega udomljenja. Darinka Bogunović upisana je u matici umrlih 1934. kao nahod. Bila je udana za Niku Mišura te je s njim pokopana na vrličkom groblju. Na nadgrobnom spomeniku piše da je rođena 1900. godine. Iako splitska *Knjiga nahoda* ne doseže do te godine, može se pretpostaviti da je došla iz nahodišta u Splitu.

Početak stoljeća, a posebice nakon Prvoga svjetskog rata, broj udomljenja u Dalmaciji opada. Glavni je razlog mala novčana naknada (Škarica, 1928). Smanjenjem udomljenja ponovno se povećala smrtnost u splitskom nahodištu koja je pala krajem 19. stoljeća. Godine 1928. nahodište je premješteno u manju zgradu u bolničkom krugu te je 1934. pretvoreno u Dječji odjel splitske bolnice.

Posljednje europsko nahodište bilo je ono u Zadru. Radilo je do 1944., kada su djeca parobrodom prebačena u Italiju (Perović, 2005). Danas se neželjene trudnoće rješavaju drukčije, a izvanbračna djeca nisu rijetkost, stoga se obrtaljke već odavno ne obrću. Nahodi i nahodišta postali su povijesni termini negativnih konotacija uz koje se vežu loši higijenski uvjeti, nebriga za djecu i visoka smrtnost.

IZVORI I LITERATURA

1. Bertoša, M. (2005). *Djeca iz obrtaljke : nametnuto ime i izgubljeni identitet (imena i prezimena nahoda u XIX. stoljeću)*. Zagreb: Profil.
2. Brisky, L. (2009). Splitsko nahodište. *Paediatrica Croatica*, 53 (Supl. 1), str. 12-17.
3. Jelić, R. (1963). Zadarsko nahodište. *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, 10, str. 213-289.
4. Nahodište Split. Knjiga nahočadi 1858-1893. Dostupno na: www.familysearch.com [17. svibnja 2017.].
5. Novak, G. (1978). *Povijest Splita. Knjiga 3*. Drugo izdanje. Split: Čakavski sabor.
6. Perović, S. (1999). Dijete i srednji vijek (dobra, zablude i prokletstva). *Paediatrica Croatica*, 43 (Supl. 1), str. 1-8.
7. Perović, S. (2005). Roman Jelić i nahodišta. *Medica Jadertina*, 35 (Supl. 1-2), str. 17-20.
8. Škarica, V. (1928). Nahodišta u Dalmaciji. *Liječnički vjesnik*, 50, str. 663-671.

Ivo Mišur, Zagreb

KING'S CHILDREN IN VRLIKA

Summary

The first shelters in Europe were established on the Apennine Peninsula. The Venetians brought their practice of institutionalizing abandoned children to Dalmatia. A shelter was opened in Split as a result of efforts used by Archbishop Stefano Cosmi in 1704. The hygienic and financial conditions of the shelter in Split were poor. This resulted in very high child death rates. Better chances of survival were afforded to children assigned to be fed by external nursing women in Dalmatian Zagora. Consequently, two hundred and four inmates arrived in Vrlika and the surrounding area. Less than half of them survived to see their twelfth birthday.

Key words: abandoned children, orphans, shelter, Vrlika, 19th century